

Jonas Mardosa – profesorius, humanitarinių mokslų (etnologija) daktaras, nepriklausomas tyrėjas
Moksliniai interesai: bendruomeniniai papročiai, kalendorinės šventės, liaudies religija, tautinių bendrijų kultūra
El. paštas: j.mardosa@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6641-4949>

Jonas Mardosa – professor, doctor of humanities (ethnology), independent researcher
Research interests: community customs, calendar feasts, folk religion, culture of ethnic communities.
E-mail: j.mardosa@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6641-4949>

Jonas Mardosa

Nepriklausomas tyrėjas

AUKŠTADVARIO APYLINKIŲ ŽEMDIRBIŲ TIKĖJIMAI IR PAPROČIAI JONO BALIO DARBŲ DUOMENIMIS

Anotacija

Straipsnio medžiagos pagrindu imami etnologo Jono Balio iš Lietuvos išvežti ir JAV knygoje paskelbti Lietuvos tautosakos archyve sukaupti žemdirbystės papročiai bei tikėjimai. Skelbtų šaltinių originalai, įvardyti Tikėjimų kartoteka (TK), yra saugomi Lietuvos istorijos instituto bibliotekos archyve. Remiantis šia medžiaga, straipsnyje nagrinėjami Aukštadvario apylinkių pavasario darbų papročiai ir tikėjimai. Siekiama nustatyti, kiek paskelbti JAV šaltiniai atitinka saugomus TK duomenis, ir daroma išvada, kad dauguma J. Balio paskelbtos medžiagos yra TK, tačiau yra nepaskelbtų, kaip ir knygoje esančių tikėjimų nerasta Lietuvos istorijos institute. Straipsnyje atliktas XX a. pirmojoje pusėje Aukštadvario apylinkėse užrašytų arimo ir javų sėjos bei daržovių sodinimo tikėjimų nagrinėjimas atskleidė galimybę, panaudojus knygos ir TK kartotekos medžiagą, atlikti visavertę lokalaus ir platesnio masto XX a. pirmosios pusės svarbios žemdirbių ūkinio bei dvasinio gyvenimo srities apžvalgą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Jonas Balys, Lietuvos tautosakos archyvas, Aukštadvaris, žemdirbystė, papročiai, tikėjimai, magija.

Abstract

The article is based on agricultural customs and beliefs collected in the Lithuanian Folklore Archive taken from Lithuania by the ethnologist Jonas Balys and published in a book in the USA. The originals of the published sources are named in the Beliefs File (BF), and are stored in the library archive of the Institute of Lithuanian History. Based on this material, the article analyses the customs and beliefs of spring work in the Aukštadvaris region. The aim is to determine to what extent the published US sources correspond to the stored BF data, and it is concluded that most of the material published by Balys is BF, but there are unpublished as well as beliefs in the book which were not found in the Institute of Lithuanian History. The analysis of the beliefs about ploughing and sowing cereal crops and planting vegetables recorded in the Aukštadvaris region in the first half of the 20th century in the article revealed the possibility of using material from the book and the BF file to conduct a fully fledged study of the important local and wider area of the

economic and spiritual life of farmers in the first half of the 20th century.

KEY WORDS: Jonas Balys, Lithuanian Folklore Archive, Aukštadvaris, agriculture, customs, beliefs, magic.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v33i0.2743>

I v a d a s

Lokalių mokslinių tyrimų metodologiniai, kaip ir praktiniai, klausimai yra aktualūs įvairiais požiūriais. Tačiau išryškėja esminė jų problema, apie kurią yra tekę rašyti. Kadangi trūksta žvilgsnio į reiškinius istorinėje perspektyvoje, nesama medžiagos santykio su kaimyniniais valsčiais ar kitais teritoriniais vienetais analizės, tokie darbai neatskleidžia tiriamojo objekto savitumo arba bendrumo platesniame sociokultūriniame kontekste (Mardosa 2024, 9–10). Žemdirbystės sistemos, darbo įrankių principinės charakteristikos išliko šimtus ar net tūkstantį metų be pokyčių ir netgi regioninių ypatybių. Žagrėmis lietuviai žemę dirbo nuo II mūsų eros tūkstantmečio pradžios (Dundulienė 1968, 161–168). Arimo padargas, kaip ir su juo atsiradusios žemės purenimui skirtos pintos akėčios, gyvavo bene tūkstantį metų, jos Dzūkijoje galutinai išnyko tik po Pirmojo pasaulinio karo. Tuo tarpu darbus tradiciniais įrankiais lydėję papročiai neturi aiškios istorinės dimensijos, apeigų struktūroje nepastebima aiškesnio ryšio su konkrečia aplinka. Neįmanoma atskleisti aiškesnių priežasčių, kodėl susiklostė tokia padėtis. Aiškiau yra nusakyti, kodėl ir XX a. išliko menkas ūkių produktyvumas, lėmęs sudėtingą žemdirbio gyvenimą. Nuolatinis žemdirbio rūpestis buvo siekis įvairiais būdais užsitikrinti ūkininkavimo sėkmę ir derliaus gausą. Tokioje gyvenimiškoje realybėje, netgi XX a. 3–4-ojo dešimtmečių duomenimis, šalia visiems būtinų, prieinamų ir galbūt nevienodai sėkmingai naudotų agrotechnikos priemonių matyti ir įvairių papročių bei tikėjimų arsenalas, kurio egzistavimas aktualizuoja poreikį panagrinėti šią įdomią ir netgi unikalią žemdirbių gyvenimo sritį. Tačiau imdamasis lokalaus Aukštadvario apylinkių valstiečių žemdirbystės tikėjimų ir papročių tyrimo, susidūriau su medžiagos tokiais temai nagrinėti stoka. Nesama mokslinių tyrimų, padedančių suvokti vietovės savitumą platesniame liaudies kultūros kontekste. Todėl nutariau pasinaudoti iškilaus lietuvių tautosakininko Jono Balio JAV išleistoje knygoje (Balys 1986) esančia medžiaga iš Aukštadvario apylinkių. Šios medžiagos originalai šiandien saugomi Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno 73 fonde (toliau – LII BR) esančioje Tikėjimų kartotekoje (toliau – TK), jie ir tapo lygiaverčiu medžiagos šaltiniu.

Straipsnio objektas – tradiciniai Aukštadvario apylinkių žemdirbių papročiai ir tikėjimai. **Tyrimo tikslas** – remiantis J. Balio išleistoje knygoje ir LII BR Tikėjimų kartotekoje esančia medžiaga panagrinėti Aukštadvario apylinkėse

XX a. pirmojoje pusėje žinotus arimo ir javų sėjos bei daržovių sodinimo papročius ir tikėjimus. **Tyrimo uždaviniai:** panagrinėti J. Balio požiūrį į Lietuvoje sovietmečiu atliktus žemdirbystės papročių tyrimus; nagrinėjant papročius ir tikėjimus, įvertinti J. Balio skelbtos ir TK esančios medžiagos naudojimo konkrečiuose lokaliuose moksliniuose tyrimuose galimybę; apžvelgti, kuriose Aukštadvario apylinkėse būta daugiausia įvairių pavasario darbų papročių ir tikėjimų; atskleisti, koku mastu užfiksuoti tikėjimai galėjo turėti praktinį naudojimą ir kiek jie yra valstiečių pasaulėžiūrą rodantys folkloriniai tekstai. Rengiant straipsnio tekstą taikyti **metodai:** archyvinės medžiagos analizės, lyginamųjų bei istorinių tyrimų ir aprašomasis.

Dėl straipsnio apimties galimybių pirmiausia bus nagrinėjami su arimu ir grūdinių kultūrų bei daržovių sėja susiję papročiai bei tikėjimai. Pasirinkimą lėmė ir tai, kad nuo žemės įdirbimo ir sėjos didžiąja dalimi priklausė būsimasis derlius. Daugiausia šių darbų atliekami pavasarį, nors žemės įdirbimas vykdavo ir prieš žiemkenčių sėją rudens pradžioje.

Tikėjimų kartoteka

Įdomi paminėtos medžiagos kilmė, tiesiogiai susijusi su vieno žymiausių XX a. lietuvių folkloristų, Jono Balio (1909–2011), moksline veikla ir gyvenimu. Po studijų Vienoje, J. Balys į Kauną grįžo įgijęs mokslų daktaro laipsnį ir, dirbdamas Vytauto Didžiojo universitete, 1935 m. tapo Švietimo ministerijos įsteigto Lietuvių tautosakos archyvo (LTA) vedėju. Vienas reikšmingiausių archyvo darbų rezultatų buvo 1935–1941 m. kelių Tautosakos archyvo etatinių ir apie 60 neetatinių darbuotojų surinkti apie 300 000 tautosakos vienetų (Sauka 1982, 273). Be tautosakinės medžiagos, buvo sukaupta gana nemažai etnologiniams tyrimams vertingų duomenų. Tačiau praėjus keleriems metams produktyvi archyvo veikla nutrūko ir jam teko keliolika metų blaškytis po įvairias mokslines institucijas. Sovietizavus Lietuvą, nuo 1940 m. archyvas perkeltas į Vilnių. LTA kurį laiką buvo naujai įkurto Lituanistikos instituto padalinys (Čiubrinskas 1993, 304). 1941 m. pradžioje įkurtoje Lietuvos mokslų akademijoje, LTA sujungus su Šiaulių „Aušros“ muziejumi ir Šiaulių kraštotyros draugija, buvo padėti Etnologijos instituto pagrindai. J. Balys pradžioje buvo paskirtas šio Instituto Tautotyros poskyrio, vėliau Tautotyros archyvo vedėju (Merkienė 2011, 132). Šias pareigas jis ėjo, kol pasitraukė į Vokietiją 1944 m. vasarą. Atkurtame 1945 m. Mokslų akademijos Istorijos institute pradėjo veikti Etnografijos sektorius, kuris pirmojo tų metų pusėje dar priklausė Etnologijos instituto struktūrai. Išlikusiuose Istorijos instituto darbo planuose sektorius vadinamas ir Etnografijos poskyriu. Ga-

liausiai iš kelių Institute veikusių sekcijų atsirado Tautosakos ir liaudies muzikos sekcija (vadinta netgi Etnologijos sekcija) (LCVA, f. R 1016, ap. 1, b. 5, l. 8).

Etnografijos poskyryje kartu dirbo etnografai ir tautosakininkai, o Tautosakos archyvas buvo įvardytas Lietuvių tautosakos rankraštynu ir virto Mokslų akademijos Istorijos instituto dalimi. 1953 m. tautosakininkams iš Istorijos instituto perėjus dirbti į 1952 m. sukurto Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektorių, jam perduotas ir Rankraštynas (dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvas). Tačiau LTA dalis, vadinama Tikėjimų kartoteka, pasiliko 1952 m. Istorijos institute įsteigto Archeologijos ir etnografijos sektoriaus (nuo 1962 m. Etnografijos sektorius, vėliau pervadintas skyriumi) patalpose ir žinioje. 1990 m. Lietuvos MA Istorijos institutas pavadinamas Lietuvos istorijos institutu, kurio padalinyje – Bibliotekos rankraštyne (LII BR) – ir saugoma Tikėjimų kartoteka. Susistemintos pagal tautosakos žanrus kartotekos stalčiuose sukaupta tūkstančiai kortelių su užrašytais žemdirbystės tikėjimais, burtais ir pan. (nekonkretizuodamas juos vadinsiu tikėjimais, kaip įvardijama pati kartoteka). Tai J. Balio vadovavimo metu 1935–1940 m. visoje Lietuvoje su korespondentų pagalba užrašyta medžiaga. Į korteles perkelta ir analogiška medžiaga iš Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščių.

Gyvendamas Lietuvoje, J. Balys buvo sumanęs išleisti kapitalinį aštuonių serijų, kiekvienoje po tris tomus, lietuvių tautosakos leidinį. Vieną, pažymėtą G raide, numatė skirti tikėjimams, H – papročiams. Tačiau 1940 m. spėjo išleisti tik vieną tomą, skirtą lietuvių liaudies sakmėms (Repšienė 1998, IX). 1948 m. apsigyvenęs JAV, J. Balys 1951 m. pradėjo organizuoti ir kurti leidinių seriją „Lietuvių tautosakos lobynas“, apėmusią 11 tomų. Knygų leidyba rūpinosi Vašingtono priemiestyje Silver Springe J. Balio įsteigta ir iki 1989 m. pradžios veikusi Lietuvių tautosakos leidykla (Repšienė 1998, IX–X). Priešpaskutinis dešimtis, „Lobyno“ tomas „Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai = Lithuanian agrarian customs and beliefs: lietuvių liaudies tradicijos“ išleistas 1986 m. Knygos „Pratartyje“ J. Balys rašo, jog veikalui beveik visa medžiaga „yra atsivežta iš Lietuvos ir nusirašyta iš Lietuvių Tautosakos Archyvo (LTA) ir Lietuvių Mokslo Draugijos (LMD) tautosakos rankraščių Vilniuje. <...> Rankraštis keturiuose storuose sąsiuvinuose buvo surašytas Vilniuje 1942/43 m. ir nedaug kas jame tepakeista“ (Balys 1986, VIII). Knygos prieduose įdėta ir prieš emigraciją žemdirbystės papročiams Lietuvoje skirtų žurnaluose paskelbtų autoriaus tekstų. JAV išleista knyga sovietmečiu Lietuvoje pateko į uždarą vadinamąjį spec. fondą ir buvo neprieinama plačiajai auditorijai. Man 9-ojo dešimtmečio pabaigoje pavyko įsigyti knygos kopiją¹. Kas atliko teksto nurašymą iš TK kortelių, pats J. Ba-

¹ Elementariai įrišti vadinamųjų kserokopijų egzemplioriai kolegos iniciatyva buvo nelegaliai padaryti Lietuvos komunistų partijos Centro Komiteto kopijavimo padalinyje, kur dirbo jo pažįs-

lys ar jo kolegos, nėra žinoma. Tikėtina, kad J. Balys knygoje paskelbė Lietuvoje sumanytų išleisti G ir H raide pažymėtų serijos knygų medžiagą.

Iki sovietmečio Tikėjimų kartoteka Lietuvos mokslininkams buvo pasiekama ir naudojama mokslinėje praktikoje, bet JAV leistos knygos dėl J. Balio pažiūrų Lietuvos skaitytojų nepasiekė, ir tik atkūrus Nepriklausomybę įvairiapusė mokslinė folkloristo veikla tinkamai įvertinta. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 1998–2004 m. išleido penkis J. Balio Raštų tomus (parengė Rita Repšienė), kuriuose skelbiama daugelis JAV leistų J. Balio darbų. Tiesa, anksčiau, 1993 m., buvo išleistas 1978 m. minėtoje serijoje parengtas VII tomas (Balys 1993), skirtas kalendorinėms šventėms (parengė Vytis Čiubrinskas). Knyga, pavadinta „Iš J. Balio palikimo“, naujai išleista 2013 m. (Balys 2013). Tačiau lietuvių žemdirbystės papročiams ir tikėjimams skirta knyga (Balys 1986) pakartotinio leidimo Lietuvoje nesulaukė.

Kadangi knygoje „Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai“ skelbiama medžiaga nurašyta nuo Tikėjimų kartotekos kortelių, iškilo klausimas, ar JAV paskelbta medžiaga yra tapati esančiai autentiškose Tikėjimų kartotekos kortelėse ir kas naujo yra knygoje, kas nerasta kartotekoje ir atvirkščiai. Tai nėra pagrindinis straipsnio tikslas, tačiau archyvinis ir knygoje skelbtos medžiagos studijavimas atskleidė, kad absoliuti dauguma Tikėjimų kartotekoje esančių kortelių nuorašų su J. Balio pateko į JAV. Tačiau Tikėjimų kartotekoje nėra dalies JAV paskelbtų įrašų (gali būti, kad kortelės yra patekusios į kitus kartotekos stalčius), kaip ir nepatekusios į knygą iš TK medžiagos. Knygoje prie skelbiamos medžiagos nurodyta tik vietovė, pvz., Aukštadvaris, o TK daugumoje kortelių pažymėtas ir kaimas, kuriame atliktas įrašas. Straipsnyje prie kiekvieno tokio fakto nurodysiu, kaip yra ir Balio knygoje, Aukštadvario pavadinimą. Be to, jei knygoje prie daugumos numeruotų įrašų yra pažymėta, iš kur paimta informacija (pvz., LTA arba LMD) su archyvine signatūra, tačiau tuo atveju, kai toks tikėjimas ar paprotys užfiksuotas daugelyje Lietuvos vietų, J. Balys surašo tik vietovių pavadinimus (retais atvejais ir pavienę vietovę be archyvo signatūros). Tuo tarpu autentiška kartotekos kortelė turi išsamesnę informaciją.

Įrašai kortelėse atlikti ranka ir nedidelė dalis yra atspausdintų rašomąja mašinėle. Straipsnyje kortelių duomenis suvienodinsiu su knygos tekstu ir nenurodysiu kaimo pavadinimo. Kai J. Balys knygoje yra nurodęs keletą tikėjimo paplitimo vietovių be LTA numerio (tokiais atvejais tikėjimai yra ir TK, taigi jos

tamas kopijuotojas. Be šios, buvo nukopijuotos kelios „Lietuvių tautosakos lobyno“ ir kitos iš JAV atsiųstos knygos. Kopijavimui knygas paskolino žinoma istorikė, kuriai jas iš JAV atsiuntė giminaitė, garsi išėivijos mokslininkė. Įdomu, kad, vengiant privatiems asmenims siunčiamų knygų konfiskavimo ir perdavimo į spec. fondą, JAV lapų išoriniame pakraštyje didelėmis raidėmis flomasteriu keliuose knygos puslapiuose būdavo įrašomas adresato vardas ir pavardė. Tokie įrašai yra ir mano įsigytose kopijose.

kortelėse gali būti numeriai), tekste pateikiu nuorodą į knygos puslapį, kuriame atspausdintas paprotys ar tikėjimas. Tikėjimų kartotekoje esantį LTA numerį (kai kurios kortelės jų neturi), pridėsiu prie nuorodos į knygą. Tuo atveju, kai kortelė yra Tikėjimų kartotekoje ir knygoje, rašau – TK ir iš knygos LTA numerį. Jei yra tik Tikėjimų kartotekoje, rašau jos kortelėje esantį archyvo numerį ir pridėdu TK, kad būtų aišku, jog J. Balio knygoje šio atvejo nėra. Nerasti kartotekoje, tačiau esantys J. Balio knygoje tikėjimai tekste turi nuorodą į knygą. Reikia pažymėti, kad J. Balio paskelbtoje medžiagoje tarmiški tekstai gerokai sunorminti, tačiau iš TK kortelių cituojamą tekstą straipsnyje palieku autentišką. Tarp knygoje skelbiamų per 1 700 tikėjimų straipsnio tematika, Aukštadvariui atstovauja kelios dešimtys. Neatmestina, kad fiksavimo metu jų būta ir daugiau, tik nepateko į užrašinėjusiojo akiratį. Tačiau medžiaga iš Aukštadvario apylinkių pajėgi parodyti esminius šio krašto žmonių žemdirbių tikėjimų savitumus ir išskirtinumus.

Pastabos J. Balio žemdirbystės papročių ir tikėjimų tyrimo klausimais

Medžiaga apie lietuvių žemdirbystės papročius ir tikėjimus J. Balio dėka buvo pradėta rinkti pačiu laiku, nes spėta užfiksuoti sparčiai nykstančio dvasinio paveldo dalį. Paskelbta knygoje ji lengvai prieinama plačiajai visuomenei, nes yra susisteminta, suskirstyta pagal žemės ūkio darbus, atlikta minimali medžiagos analizė. Sudėtingomis sovietmečio sąlygomis patekusios į Lietuvą knygos įvade J. Balys teigia, kad to meto Lietuvoje „daug dėmesio skiriama materialinei kultūrai bei jos įrankiams“ tirti ir kaip pavyzdį nurodo Pranės Dundulienės 1963 m. išleistą monografiją „*Žemdirbystė Lietuvoje (nuo seniausių laikų iki 1917 metų)*“ (Balys 1986, IX–X). Mintis teisinga, nes gilinimasis į materialinę kultūrą buvo svarbi to meto etnologijos / etnografijos metodologinė paradigma. Kita vertus, ji ne visai tiko P. Dundulienės mokslinės veiklos vertinimui. Dar 1945 m. spalio 27 d. jaunesnioji mokslinė bendradarbė P. Stukėnaitė-Decikienė atskaitoje Istorijos instituto direktoriui rašė, kad šalia paruoštos spaudai istorinės etnografinės studijos „Raganų persekiojimas Lietuvoje“ parengtas mokslinio pobūdžio straipsnis „Blogos akys“ arba „Antros rūšies raganiai“ bei „Marcinkonių apylinkės etnografinė monografija“ (LCVA, f. R 1016, ap. 1, b. 8, l. 8). Taigi, buvusi J. Balio kolegė P. Stukėnaitė-Decikienė (vėliau Dundulienė) pokariu iš karto netapo materialinės kultūros tyrėja. Autorius teisis, kad sovietinėje etnografijoje (etnologijoje) nuo 5-ojo dešimtmečio pabaigos mokslininkai buvo nukreipti į kolūkinio kaimo ir materialios lietuvių kultūros tyrimus. Jų kontekste žemdirbystės įrankių ir apskritai žemdirbystės tyrimams suteikta ir materialistinė bei politinė dimensija. Etnografams buvo būtina fiksuoti ir nagrinėti kolektyvizuoto

kaimo buities ir kultūros pokyčius. Nors sukurtuose kolūkiuose pradžioje technikos naudota mažai, tačiau etnografams teko išryškinti žemės ūkyje įvykusią technologinę pažangą palyginus su buvusia nepriklausomoje Lietuvoje. Tiesa, P. Dundulienės darbuose tokie momentai privalomai buvo paminėti tik monografijos įvade (Dundulienė 1963, 6), o knygos tekstas ir skelbti moksliniai straipsniai apima pirmiausia tradicinės žemdirbystės sistemų bei įrankių studijas. Kita vertus, J. Balio minimoje P. Dundulienės monografijoje sėjos, derliaus nuėmimo ir apdirbimo papročiams skirti skyreliai (Dundulienė 1963, 118–122, 154–160 ir kt.) nėra trumpi (ne šiek tiek, kaip teigia J. Balys). Be to, J. Balio knygos leidimo metu autorė jau seniai buvo atspausdinusi didelį straipsnį, skirtą rugiapjūtės pabaigtuvėms (Dundulienė 1958, 103–126). Apgynusi 1969 m. iš žemdirbystės istorijos daktaro disertaciją P. Dundulienė grįžo prie kalendorinių ir agrarinių švenčių papročių, tikėjimų, mitų, simbolių tyrinėjimo ir dviejose mokymo priemonėse nemažai vietos skyrė žemdirbystės papročiams (Dundulienė 1979; 1982). Autorė naudojosi ne tik pačios atliktų lauko tyrimų medžiaga, bet ir Lietuvos mokslo draugijos bei Lietuvos tautosakos archyvo medžiaga. Taigi, naudojo ir J. Balio pastangomis sukauptus duomenis. Greičiausiai pernelyg kritiškų J. Balio knygos pasaužų P. Dundulienėi atsirado dėl senų metodologinių buvusių bendradarbių nesutarimų, sovietmečiu peraugusių į politinį diskursą.

Be P. Dundulienės, Istorijos instituto etnografų išleistuose „Lietuvių etnografijos bruožuose“ (Lietuvių... 1964) yra nedideli D. Pavilionytės parašyti apibendrinamojo pobūdžio skyreliai apie arimo, sėjos ir rugiapjūtės papročius. Tačiau J. Balys yra teisus, išsamaus žemdirbystės apeigoms, papročiams, tikėjimams skirto mokslinio darbo neturėjome, beje, ir neturime. Tačiau žvelgiant iš istorinės perspektyvos, negalima (tas tinka ir kitų sovietmečio etnologų darbams) žemdirbystės tyrimų vertinti negatyviai. Netgi rašyti iš privalomos marksistinės metodologijos pozicijų darbai praturtino Lietuvos etnologiją. Tyrinėjimai vertingi dar ir dėl to, kad žemdirbystės sistemų kaita, darbai ir žemės dirbimo, derliaus nuėmimo bei apdorojimo įrankiai buvo visuotinai naudojami ne vieną tūkstantį metų, ir jų raida užtikrino žmonių gyvenimą bei išgyvenimą tautos istorijos perspektyvoje. Tuo tarpu sunku pasakyti, kaip laike bei erdvėje ir kokių intensyvumu buvo paplitę darbus lydėję tikėjimai. Ūkio darbų apeigų papročiai buvo realybė, tuo tarpu nemaža dalis tikėjimų reikalauja išsamesnių, ypač semantikos, studijų. Nekelsiu tikslo verifikuoti šios medžiagos, tačiau iš karto galiu pasakyti, kad fiksuoti vienetiniai tikėjimai, originalūs maginių veiksnių siūlymai, teiginio pobūdžio patarimai darbams ir pan. nebuvo vadovas žemdirbiui. Kortelėse pasitaikantys įrašai pagal nelogišką struktūrą leidžia manyti buvus netiksliai, kiti net *kūrybiškai* užrašyti.

Prieš leidžiantis nagrinėti medžiagą, reikia aptarti kai kurių sąvokų turinio sampratą. Pirmiausia knygoje minimi tikėjimai, kurių turinio J. Balys neaiškina. Straipsnyje juos vertinsiu kaip žmogaus tikėjimą įvairios kilmės jėgomis. Jos mūsų atveju gali būti draudimai, skatinimai, burtai, magijos elementai, t. y. veiksmai, kuriuos atlikus galima antgamtiniu būdu versti norimą objektą vykdyti žmogaus valią ir gausinti ar apsaugoti kultūras ir derlių. J. Balys knygos įvadinėje dalyje daug vietos skiria magijai ir įvairioms jos raiškos formoms, nes žemdirbių tikėjimuose jos, kaip ir burtų įtaka bei naudojimo apimtis, buvo plačiai paplitusios. Tačiau J. Balys nepateikia aiškios savo magijos ar burtų sampratos. Kadangi tarpusavio ryšys bei santykiai tarp magijos ir burtų kartais sunkiai apibrėžiami, o magijos samprata ir interpretacijos istoriškai bei teoriniu lygmeniu pasižymi įvairove (Petkevičius 2011, 287–290), naudosis religijotyryninkų pateiktas magijos ir burtų definicijas. Taigi, magija – „idėjų, vaizdinių ir veiksmų (nebūtinai religinių) sistema, pagrįsta įsitikinimu, kad egzistuoja antgamtinės jėgos ir ryšiai, kuriuos, o kartu ir gamtą, gali valdyti, jeigu žino ir moka atitinkamus žodžius ir veiksmus, t. y. turi tariamai magišką galią“ (Religijotyros... 1991, 233). Tokia interpretacija yra artima anksčiau mano minėti tikėjimo sampratai. Tuo tarpu burtai yra „maginiai veiksmai, kuriais siekiama norima linkme paveikti žmones, gamtos reiškinius, įspėti ateitį“ (Religijotyros... 1991, 76). J. Balys iš dalies deda lygybės ženklą tarp magijos bei burtų ir, apibūdindamas magijos rūšis, praktiškai visus su žemdirbyste susijusius tikėjimus pateikia kaip „derliaus ir vaisingumo burtus“. Tokia samprata turi pagrindą, nes minėtame burtų apibrėžime jie pirmiausia įvardijami kaip maginiai veiksmai. Tačiau aptardamas magijos ir papročių santykį jis teigia: „Visi tie papročiai iš esmės remiasi magišku galvojimimu, kuris paremtas panašumu arba analogija. Žmonės ieško tam tikrų priežastingumo ir pereinamybės ryšių tarp dviejų iš esmės skirtingų dalykų ar reiškinių“ (Balys 2000, 48–53). Tokią magiją jis vadina simpatetine (t. y. simpatine, arba panašumu). Šiuo atveju reikia pasakyti, kad tai yra pernelyg dirbtinai visus papročius jungiantis teiginys. Tai, apie ką kalba autorius, retai yra papročiai, arba jie neturi maginės dimensijos ar burtų pavidalo. Kažin ar galima plačiai praktikuotą paprotį palaiminti darbų pradžią kryžiaus ženklu įvardyti burtu ar maginiu veiksmu. Žegnojimasis teologų yra priskiriamas sakramentalijų kategorijai (Čibiras 1942, 82). Inicialinis ženklas kartais gali turėti tokią reikšmę, tačiau žegnojimosi kaip sakramentalijos vartojimo amplitudė liaudiško pamaldumo praktikose dažniausiai neturi maginės, juo labiau burtų sampratos.

J. Balys įvairius Bažnyčioje sakralizuotus daiktus, t. y. sakramentalijas², kuriuos, pasak jo, žmonės laiko „tiesiog magiškais daiktais“, ir jų naudojimą įvardi-

² Katalikai daiktus arba veiksmus, kuriuos, imituodama sakramentus, Bažnyčia naudoja tam tikram, ypač dvasiniam, efektui pasiekti, vadina sakramentalijomis (New Catholic... 2003, 479).

ja „naująja magija“ (Balys 1986, XVII–XVIII). Taip jis atskiria juos nuo savo ištakomis galinčių siekti ikirikščioniškus laikus ar gyvavusius šalia krikščionybės tikėjimus. Bažnyčia nepitaria sakramentalijų naudojimui liaudiškose praktikose maginiais tikslais. Kas kita, kad iš pašventintų objektų žmonės tikisi pagalbos. Tačiau visgi negalima pritarti J. Balio pateiktam Bažnyčios prisidėjimui prie „prietarų išlaikymo ir naujų sukūrimo“ (Balys 1993, 11)³. Plačiai įsikomponavusios į liaudies kultūrą sakramentalijos žemdirbių naudotos katalikiškojoje perspektyvoje pačių žmonių, bet ne dėl Bažnyčios postūmio (Mardosa 2012, 21), atsirado dėl žmonių tikėjimo krikščionišku Dievu. Netgi jei Aukštadvario apylinkėse gyvavusieji tikėjimai buvo susiję su krikščioniškais šventėmis ar apeigomis. „Naujamajai magijai“ galbūt galima priskirti, kaip matysime toliau, pvz., bulvių sodinime pagal analogiją su kitų kultūrų sėjimu sukurtus tikėjimus. Tačiau bet kokie tikėjimai nebuvo imperatyvinis atitinkamo veikimo ir rezultato laukimo siekis. Pagaliau nežinoma, ar apskritai magija, kaip ir slaptai atliekami burtai (ir kiek jų), buvo pritaikoma praktiškai.

Žemdirbio pavasario darbai

Darbų pradžia ir tikėjimai. Įžanga į pavasarinius darbus praktiškai iki XX a. vidurio tikslinga įvardyti liturginiame kalendoriuje per Šv. Morkų balandžio 25 d. švenčiamas vadinamąsias Kryžiaus, arba Maldavimų, dienas. Išskilmės siejasi su Šv. Morkaus, žemės ir derliaus globėjo, pagerbimu. Šv. Morkaus pamaldų pradžia siekia popiežiaus Liberijaus (Balys 1993, 325–366), kuris įsakė tą dieną melsti Dievo palaimos būsimam derliui (Mardosa 2002, 100–102), laikus. Lietuvoje žinios apie Šv. Morkaus dieną siekia 1525 m., kai spalio 13 d. Vilniaus katedros kapitula nutarė šią dieną rengti procesijas į Šv. Jurgio bažnyčią (Griciūtė-Šverebienė 2011, 19). Žemdirbio gyvenime sąsąją su Šv. Morkaus liturgija atsirado per paradigminį maldų dėl geresnio derliaus kontekstą ir įgavo ir kaimyniniuose kraštuose turinčią maginiais draudimais grįstų liaudiško pamaldumo tikėjimų dimensiją. Aukštadvaryje (kaip ir Kabeliuose bei Zapyškyje) užfiksuotas teiginys, kad Šv. Morkaus dieną (balandžio 25 d.) negalima „judinti žemė, t. y. nei arti, nei akėti, ir reikia švęsti, kitaip ledai išmuš javus“ (Balys 1986, 8). Panašūs kaip ir

Taigi, teologiniu požiūriu, jos skirtingai nei sakramentai yra įsteigtos ne Kristaus, bet Bažnyčios. Sakramentalijoms yra priskiriami individualiojoje žmonių praktikoje naudojami įvairūs šventinti Bažnyčios daiktai (Liturginis... 1992, 74).

³ Nagrinėjamuose šaltiniuose esama tokių tikėjimų, kuriuos galima vertinti kaip prietarus. Tačiau kuris iš tikėjimų ar veiksmų priskirtinas prietarų kategorijai, vertinti yra sudėtinga, nes viską lemia kontekstas. Todėl vienu atveju tas pats tikėjimas gali būti irracionalus, o kitu – racionalus, atsižvelgiant į tai, kokiaje situacijoje jis funkcionuoja ir kokių rezultatų iš jo tikimasi. Svarbiausia, kad Bažnyčia jų atžvilgiu (kaip ir magijos, burtų) visada kategoriška. Toks vertinimas išdėstytas ir Bažnyčios dokumentuose (II Vatikano... 1968, 124).

pas lietuvius tikėjimai Lenkijoje, kur Mozūrijoje prie Narevo tai „jaučių diena“, jais negalima arti, nes sunyks. Jaučių diena ir kitų darbinių gyvulių dienų buvo ir pas rumunus. Tuo tarpu suomiams žemdirbiams (pietinė Suomija) su Šv. Jurgio ir Šv. Morkaus dienomis susijusi žemdirbystės darbų pradžia. Mediniuose kalendoriuose Šv. Morkaus diena žymima plūgu (Kalendarnyye... 1977, 131; 214–215; 331). J. Balio knygoje, kaip ir etnologų tyrimuose, yra paskelbta analogiškų susipynusių Šv. Morkaus diena Šv. Jurgio dienos draudimai dirbti žemę su arkliais, neliesti žemės, grasinant nepaisantiesiems sulaukti nesėkmių ir nelaimių. Aukštadvaryje atsiranda šventės dienų jungtis su apsauga nuo kenkėjų: „*Kad apgint javus nuo spragių, tai per Jurgį barsto pelenais lauką (kryžiaunai)*“ (LTA 1289/314; TK). Toks kryžiaus ženklų formos perkėlimas į sėjos draudimų semantiką dažniau aptinkamas prieš Šeštines, kai daug plačiau nei per Šv. Morkų tris dienas švenčiamos Kryžiaus dienos. Jų ištakos krikščioniškojoje tradicijoje nueina į V a. dabartinę Prancūzijos teritoriją. Vėlesniais šimtmečiais šventė išplito katalikiškoje Europoje ir gana plačiai su įvairiomis apeigomis buvo žinoma ikisovietinėje Lietuvoje (Balys 1986, 186–187; Mardosa 2002, 69–106), tačiau Aukštadvario apylinkėse tokie tikėjimai nėra aiškiai fiksuoti. Neįvardijus kurios turėtos galvoje Kryžiaus dienos, per Šv. Morkų ar Šeštines, tačiau jų metu „*reikia nesėti avižų – neaug*“ (LTA 723/113/63; TK). Tuo tarpu konkretesni papročiai ir tikėjimai buvo skirti žemės įdirbimo pradžiai – arimui.

Arimas. Žemdirbiai žemę ardavo kelis kartus per metus. Pavasarį artojai ruošė dirvą vasarajui ir daržams, vasaros pradžioje žiemkenčiams, o nuėmus derlių vyko rudeninis arimas. Arimo papročių visuma rodo, kad daugiau dėmesio skirta pavasarinei, kai po žiemos miego pabudinama žemė, orei. Taigi, pavasario arimas buvo tarsi iniciacinis, įvadinis į metinį darbų ciklą, ir tuo tikslu naudoti krikščioniški bei maginę reikšmę turintys veiksmai. Aukštadvario apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, artojai, pradėdami pirmą vagą, persižegnoja. Tiesa, šis veiksmas būdingas ne tik arimui, bet ir kitiems darbams. Ankstyvieji krikščionys kryžiaus gestą naudojo egzorcistine prasme, vėliau paprotys įgavo palaiminimo prasmę (Kajackas 1998, 33–34). Kaip rodo įvairi etnografinė medžiaga, ūkinėse praktikose valstietis laimino savo darbą, simboliniu krikščionišku ženklu siekė apsaugoti darbus nuo įvairių nelaimių ir piktųjų jėgų poveikio, ir tokia sakramentalijų pagalba būdinga liaudies religijai apskritai (Mardosa 2001, 127–128). Taigi, veiksmė galima įžvelgti netiesioginių pirmapradės egzorcistinės reikšmės pėdsakų. Tokioje pat perspektyvoje traktuojamas ir magija grįstas pirmosios vagos arimas.

XX a. pirmojoje pusėje Aukštadvario apylinkėse praktikuotas aiškią apsauginę prasmę turintis maginis ratas. Teigta: „*Kad apsaugotų laukus nuo audros (bangų), reikia aplink lauką apvaryti vagą*“ (LTA 1406/629; LTA 1580/827; TK),

netgi „*tai tadū laukas aptverta ir bangos nepuola*“ (LTA 1406/628; TK). Toks maginis apsauginio rato įvaizdis plačiai paplitęs pasaulio kultūrose. Lietuvoje jis turėjo įvairių veiksmo atlikimo variantų ir prasmių. Tačiau be apsauginės funkcijos, lauko arime Aukštadvaryje aptinkamas gana neaiškios semantikos, su karvių pieningumu susijęs tikėjimas. Užfiksuota tikėjimo pirmos vagos atarimu (arimas sumetimais) svarba. Pirmą išartą vagą reikia atarti, tada nesumažės karvių pienas (LTA 723/113–146); šis veiksmas ir tikėjimas žinomas dar keliose Dzūkijos vietoje (Balys 1986, 4). Su arimu siejamas ir imperatyvinis teiginys: „*Jei šeštadienį užmėžęs neaparsi – nieks neužaugš*“ (LTA 904/173). Jis turėjo ir realų pagrindą, nes valstiečiai žinojo, kad per sekmadienį neapartas mėšlas džius, garuos ir praras azotą, o tai atsilies derlingumui. Tačiau jei minėtas draudimas grindžiamas praktiniu patyrimu, tai tikėjimas „*Ant lauko negalima palikti akėčių, nes vilkai pjaus gyvulius*“ (LTA 1372/9; TK) galimas paaiškinti nebent sąsajų tarp akėčvirbalių ir vilko dantų aštrumo analogija.

Vanduo darbuose. Įdomūs papročiai yra susiję su vandens galios naudojimu žemdirbystėje. Mitologinė apvalanti, palaiminanti ir apsauginė bei simbolinė vandens reikšmė įvairiuose kultuose gerai žinoma mokslininkams. Tai biblinės ir įvairių tautų ankstyvosios religinės tradicijos išraiška, kai vanduo traktuotas kaip kosmogoninis pasaulio sukūrimo elementas. Europos tautose išliko vandens naudojimas krikščioniškuoju pavidalu (Kalendarnyye... 1983, 131–134; 138). Tuo tikslu Didžiojo šeštadienio liturgijoje kilo ritualinis vandens šventinimas bažnyčioje⁴. Švęstą vandenį įvairiems tikslams naudojo ištisus metus, todėl XX a. pradžioje ir antrojoje pusėje dažnuose namuose laikydavo krapylą. Tačiau arimo, kaip ir kitų žemdirbio darbų, pirmosios dienos papročiuose vyrauja ne šventintas, bet tiesiog šulinio, tvenkinio ar kito šaltinio vanduo. Taip maginė reikšmė suteikiama ne šventintam vandeniui kaip sakramentalijai, bet tarsi sugrįžtama prie šaknų, pirmapradės maginės vandens reikšmės.

Nors pasitaikydavę, kad artojus apliedavo prieš darbą, tačiau pagrindinis laistymasis vyko pirmosios dienos vakare. Iš laukų grįžęs artojas laistytas visoje Lietuvoje. Tuo tarpu apliejimo būdai yra įvairūs, kaip įvairūs yra ir tikslai. Iš jų Aukštadvaryje žinomas artojo apliejimas, nuo ko priklausys darbo sėkmė ir artojo savijauta. Sakytą, kad aplaistytas ardamas jis „*nepailsta ir neprakaituoja*“ (Balys 1986, 8). Tačiau daugiausia veiksmas yra nukreiptas į derliaus gausą. Aukštadvaryje nefiksuota kitur žinomo tikslingo laistymosi dėl laukų drėgmės ir javų augimo papročių. Tačiau potekstėje drėgmės veiksnys buvęs, ir Aukštadvaris patenka į didelį skaičių Lietuvos vietovių, kur laistyta todėl, kad „*javai gerai*

⁴ Pirmaisiais krikščionybės amžiais buvo paprotys Didįjį šeštadienį krikštyti katechumenus. Apie šią liekana yra krikšto vandens arba šaltinio šventinimas. Liturginė apeiga aptinkama ir prieš Sekmines (Čibiras 1942, 115, 119).

derėtų, derlingi metai būtų“ (Balys 1986, 7). Kita vertus, sporadiškai paplitęs Lietuvoje gausus laistymas dėl arklių sveikatos, stiprumo, riebumo ir panašių tikslų, Aukštadvaryje nefiksuotas (negalima teigti, kad jo negalėjo būti).

Sėja. Arimo ir žemės paruošimo kokybė yra tarp pagrindinių prielaidų tikėtis gero derliaus. Tačiau svarbiausia laiku pasėti kultūras ir tinkamai prižiūrėti laukus, nes augdami javai susiduria su gamtos stichijomis ir įvairių kenkėjų derliui daroma žala. Todėl su sėja susiję tikėjimai ir papročiai vienais atvejais pritaikomi apkritai sėjai, kitais konkretizuojami ir skirti konkrečioms kultūroms. Knygos įvade J. Balys pažymi gausius tikėjimus mėnulio fazių įtaka žemės ūkio darbams, javų ir daržovių derliui ir kt. (Balys 1986, XI). Tačiau šiuo atveju neišvengiami patikslinimai. Kadangi valstietis neblogai orientavosi pagal fenologiniais stebėjimais grįstą gamtos kalendorių, tai žinojo, kad kiekvienais metais pavasarį mėnulio fazės neatitinka gamtos lemtų sezoninių reiškinių būsenos. Todėl antai orientuojantis į minėtas Kryžiaus dienas prieš Šeštinės neįmanoma nustatyti kultūrų sėjos laiko, nes priklausomai nuo Velykų šventimo Šeštinėms gali vienais metais tekti gegužės pradžia, kitais netgi mėnesio pabaiga. Tas pat orientuojantis į mėnulio pilnatį ar jaunatį. Nesigilindamas į mėnulio įtakos augalams esmės ir tikėjimų pagrįstumą, privalau pasakyti, kad žemdirbiui, ypač atliekant pavasarinis darbus, reikšminga dirvos temperatūra, drėgmė ir kiti objektyvūs bei augalams svarbūs veiksniai. Valstiečiui svarbūs žiemos trukmė ir sniego kiekis, pavasario eigos ypatybės ir mėnulio įtaka, net ir tikint jo galia, nesant fiksuotos laike jo fazės, įmanoma mąstyti tik teoriškai. Todėl derinantis prie reikiamos fazės, galima pražūtingai paankstinti ar pavėlinti sėją, ir ypač pavasarį, kai kiekviena diena yra aukso vertės.

Akivaizdu, kad daugelis aplinkybių lėmė tikėjimus, kaip ir juose esančius prieštaravimus. Antai Stakliškėse, kaip ir nemažai Lietuvos vietovių, teigta, kad varpinius javus reikia sėti jauname mėnesyje, nes tada jie gerai auga ir duoda didelį derlių. Tuo tarpu Aukštadvaryje *„Ant jauno nesėt javų, ba jie niekad nedanoksta“* (LTA 1406/558; TK) (Balys 1986, 13). Nemažai tokių teiginių yra skirti rudeninei rugių sėjai. Rugius geriausia sėti esant *„sename ir priešpilny“* (LTA 1289/472). Labiau argumentuotas sėjimas pagal gamtinius požymius. Kai *„mauručiai pradeda augti“* (LTA 1406/792; TK) (mauručiais vadinti grybai), tiesiog *„gervėm pradėjus lėkt, gaspadoriui čėsas rugius sėt“* (LTA 1405/438; TK), arba *„javus sėti“* apskritai (LTA 1580/992; TK). Tačiau su paukščių lėkimu yra ir pavojų, nes *„pasėjus kai rudenį pradeda lėkti gervės, tada javai perželmeniuos“* (LTA 1406/542; TK) (Balys 1986, 28). Randama su sėja esančių toli nuo ūkinės patirties teiginių. Tikėjimų kartotekoje esantis įrašas sako: *„Jei invagia (pavagia) kas bent kokią sėklą, tai toji sėkla per septynerius metus neaugs“* (LTA 1406/447; TK) gali paaiškinti priežastis, kodėl sėkla nedygsta. Sunku nuspėti, kodėl nesėti:

„*Saulė per kačergą – javų nesėk*“ (LTA 904/138; TK). Nebent artėjant tamsai bus nekokybiškas darbas. Nors ir grįstas maginiu mąstymu tikėjimas, tačiau vargu ar tikslingai perspėjantis „*Nesėk javų su lietum, nes jie supus*“ (LTA 904/137/; TK), nes per lietų jokie lauko darbai paprastai neatliekami.

Nemažai įvairių maginių tikėjimų yra paremti nešvaraus drabužio įtaka derliui. Tame galima išvelgti drabužyje prisikaupusių nešvarumų tarsi trąšos magine galia grūdų gausai. Reprodukujančiųjų galių stiprinimo kontekste Aukštadvaris patenka tarp tų vietovių, kuriose teigta, kad negalima, laukiant derliaus gausos, sėjos metu keisti skalbinių arba marškinių (Balys 1986, 16). Taigi, sėjos metu arba sėjant rugius nereikia mainyti skalbinių, marškinių, nes nederės (LTA 723/113–17), arba nekeitus rugiai tolygiai užderės (LTA 1289/481; TK). Taip pat derliaus sėkmę simbolizuoja gausa pasižymintys plaukai. Todėl ypač prieš rugių sėją neskusta barzda, kaip ir nenukirpti galvos plaukai, gali užtikrinti gerą derlių, nes priešingu atveju javai nederės. „*Barzdos negalima skustis prieš sėją, ba javai neaugs*“ (LTA 1406/795; TK). Iš veiksmo laukta ir tokio rezultato: „*sėjant neskuta barzdos, tada vėjas javų neišlaužo*“ (Balys 1986, 14–15). Šie tikėjimai įsikomponuoja į plaukuotumo reikšmių kontekstą. Algirdas Julius Greimas, kalbėdamas apie gauruotumo semantiką bitininkystėje, pažymi, kad „*vyro plaukuotumas dar ir šiandien mūsų kultūriniam kontekste atžymi jo aukštas seksualines kvalifikacijas*“ (Greimas 1990, 271). Taigi mitologinėje mąstysenoje galima išvelgti nešvarių drabužių ir plaukuotumo sąsajas su gausinančiais ar net apvaisinančiais žemę ir augalus maginiais veiksniais.

Rekomenduojamos ir kitokio maginio poveikio priemonės. Norėdami pasėlius apsaugoti nuo kerėtojų, prieš sėjant grūdus perpila per rato stebulę arba kelnių blauzdą. Tada „*javų neužburs (neapraganos)*“ (LTA 1406/803; TK) (Balys 1986, 20; 139). Arba „*sėjimui javus pildavo per stebulę ar kelnių klešnes. Sako, kad javai tikrai apdygdavo ir nieks nepakerėdavo*“ (LTA 1406/561; TK). Tokie kontaktinės magijos pavyzdžiai orientuoti į žinomą žemdirbystėje erotizuotą kelnių klešnių panaudojimą reprodukujančiais (Mardosa 2000, 28), o šiuo atveju ir apsauginiais tikslais. Apskritai tikėta, kad besiliečiantis su vyro kūnu drabužis, be apsauginės funkcijos, per įsivaizduojamas seksualines vyrų galias turi įtakos derliaus gausumui (Mardosa 2009, 289). Lietuvoje žinomas lauko apėjimui ar aparimui, kaip ir daugeliui kitų gyvenimo sričių, pasitelkiamas rato simbolis išreiškė apsauginę, o stebulės atveju – ir erotinę funkciją. Prie erotinės semantikos šliejasi ir siūlymas „*pradėti sėti iš kepurės*“, kad rugiai augtų dideli (LTA 723/113–148; TK) (Balys 1986, 40) ir bene vienintelis Lietuvos mastu esantis draudimas „*Išvirkščiame maiše javų nenešti sėti – neaugs*“ (LTA 723/113/57). Taip pat Aukštadvario apylinkėse aptinkamas su kanapių sėja susijęs tikėjimas. Jei „*užakėjus kanapes laike trijų dienų ant užsėto lauko boba nuoga subine atsisėda,*

tada kanapės nedygs“ (LTA 723/113–190). Šiuo atveju turime reikalą su nuogo kūno poveikiu derliui tik kenkėjiškais motyvais, nes J. Balys apskritai akcentuoja nuogumo įtaką derliaus pažadinimui (Balys 1986, XV).

Daugelis sėjos metu pasitaikančių tikėjimų nukreipti į ateitį ir pirmiausia derliaus apsaugą nuo piktavalių žmonių poveikio. Pradėjęs sėti žmogus gali būti vėliau atėjęs į lauką kaimyno „užsėtas“. Todėl esama „rekomendacijų“ kaip pakenkti, taip pat ir apsisaugoti nuo sąmoningai ar tiesiog atsitiktinai kenkėju tapusio kaimyno. Aukštadvaryje tikėta, kad „*kai kaimynas išeina sėti, tai ir tu paskui jį turi išėiti ir pirma jo baigti užuoganą, – tada kaimyno javai bus užsėti. Jei matai, kad kaimynas nori tave apsėti, tu nustok ir nesėk, burtas nepakenks. Jei jau užsėjo, tai praardyk maišą iš kito galo ir pro ten semk grūdus*“ (LTA 1406/562; LTA 1289/483; TK) (Balys 1986, 32). Jeigu nori kaimynui pakenkti, galima sėjos metu „*paimti saują javų ir užsėti ant jo sėtų javų*“ (TK, be numerio), ir šie tikėjimai įsikomponuoja į platesnį tikėjimų kenkimais Lietuvos kontekstą. Norint išvengti užsėjimo, galima nutraukti darbą, netgi galima iš vakaro išberti truputį grūdų ir taip likviduoti galimų burtų pasekmes.

Maginėje perspektyvoje vertintini taip pat ir Aukštadvaryje žinoti ir tokio turinio veiksmai. Antai reikia neišsėti iš sėtuvės visų grūdų, nes jei lieka, bus geras derlius, o jei nelieka, – blogas (Balys 1986, 28). Kaip ir draudimas likusiais grūdais „*persėti užsėtą plotą, nes bus reti javai arba visai nedygs*“ (LTA 723/113–1; LTA 723/113/194; TK). Aptinkamos rugių sėjos sąsajos ne tik su derliaus gausa, bet ir su galutiniu produktu, t. y. duona. „*Negalima pradėti rugių sėti nuo namų galulaukės link. Iš namų duoną išvysi*“ (LTA 723/113; LTA 723/113–191; TK). Arba „*kada rugius sėja, neprivalo duoną kepti, nes neaugs rugiai*“ (LTA 723/113–16; TK). Tačiau kai rekomenduojama pradėti rugius sėti „*kada kiaulės miega, tada duona bus soti ir skalsi*“ (LTA 723/113–147; TK), sudėtinga rasti tokio mąstymo loginį paaiškinimą. Kita vertus, iš praktinės pusės žemdirbius galima suprasti, nes juoda ruginė duona XX a. pirmojoje pusėje valgyta kasdieną visais valgymo kartais (Milius 1964, 391), todėl tik užaugus geram derliui galima tikėtis sočių metų. Taip pat būtina pažymėti, kad dauguma burtų, draudimų, maginių tikslų įsikomponuoja į gausų panašių tikėjimų Lietuvoje kontekstą.

Kiek kitokio turinio tikėjimų turima sėjant *kviečius*. Galbūt tai lėmė javų ypatumas. Kviečių valstiečiai iki XX a. augino nedaug. Tiesa, jau XVI a. Lietuvoje, kaip ir kaimyniniuose kraštuose, pasak A. Gvaninio, auginti vasariniai ir žieminiai rugiai bei kviečiai, kurie sėjami pirmiausia po Velykų (Kraštas... 1983, 62). Tačiau didesni plotai augo dvaruose, užtat kviečiai netgi buvo vadinami poniškais grūdais (Milius 1959, 258), nes paprastas žmogus valgo juodą duoną, o pyrago gaminiai jau ponų maistas. Nors tikėjimuose nėra konkretizuojama, bet iš esmės kalbama apie žieminių kviečių sėją, nes vasarinių auginta nedaug.

Tinkantis tiek pavasario, tiek rudens kviečių sėjimui laiko parinkimas „*kai ant dilgėlių pamato pirmą rasą*“ (LTA 1406 /793; TK) (Balys 1986, 44). Kita vertus, kai teigiama, kad „*jei ant šermukšnių yra daug uogų, gerai derės kviečiai, o jei mažai, – rugiai*“ (LTA 904/82), kalbama apie šių metų sėją ir laukiamą kitų metų derlių. Tuo tarpu iš rekomendacijos „*kviečius [žieminius] geriausia sėti apie Mykalojų [IX.29], tada jie ant žiemos neperželmeniuos*“ (LTA 1405/543) stebima išvada, išplaukianti iš praktinių javų augimo stebėjimų. Tiesa, jei orientuojamasi pagal Julijaus kalendorių, vėlyva javų sėja spalio mėnesį kažin ar bus sėkminga. Kas kita sėja pagal Grigalių, nes po ankstyvos sėjos užsitęsęs rudeniui pernelyg vešlūs želmenys žiemojimo metu išsusedavo, dėl to vešlumui mažinti valstiečiai į pasėlius išleisdavo pasiganyti avis.

Aukštadvaris patenka tarp sporadiškai po Lietuvą išsibarsčiusių vietovių, kuriose būta tikėjimų, kad, pasak J. Balio, ypač negerai, kai kartu šviečia saulė ir mėnulis (du priešininkai) tada negalima nieko sėti ar sodinti. Tačiau jis atkreipė dėmesį į tikėjimuose esančius prieštaravimus. Konstatuojama: „Šalia perspėjimų, kad kviečių [ir miežių] negalima sėti tada, kai danguje kartu šviečia saulė ir mėnulis, nes bus daug kūlių (*kūkalių, paišių*), dažnai sakoma, kad nereikia dėl tos priežasties sėti tada, kai danguje yra tik mėnulis, apie saulę nieko neminint“ (Balys 1986, XI; 44–45). Tačiau žmonės apsaugą su mėnuliu siejo ir kitu pagrindu: „*Kviečius geriausia sėti, kadu mėnulio nėra. Tadu jie bus kūlėti*“ (LTA 1289/473; TK), t. y. mėnulio šviesa gali auginti kūles. Kadangi grybeliniai parazitai kūlės pažeisdavo varpinius javus ir ypač rugius bei kviečius, neturėję realių su kūlėmis kovos priemonių valstiečiai ieškojo įvairių apsaugos priemonių. Minėtame teiginyje užfiksuoti nelogiškumai, galima manyti, atsirado dėl netikslaus medžiagos pateikimo arba užrašymo. Minėta užuomina apie mėnulio danguje nebuvimą liudija, kad žmonės pažino mėnulio fazių kaitos dėsnius, kaip ir tai, kad šviesulys danguje būna tris dienas pranykęs saulės spinduliuose (Klimka 1986, 148), ir tokią šviesulio būseną siejo su sėjos dienos parinkimu.

Užrašytuose tikėjimuose esama duomenų apie *miežių* ir *avižių* auginimą. Ir šiuo atveju stebima mėnulio fazių įtaka miežių derliui ir grūdų kokybei. Aukštadvaryje jauno mėnulio (trijų vakarų), fazė tinkama, nes „*bus geros kruopos*“ (LTA 1289/474; TK numeris, kurio knygoje nėra. Žr. Balys 1986, 49). Bet neaišku kuris – jauno ar delčios mėnulio ragas turimas galvoje, kai sakyta: „*Kaip mėnuo rage – miežiai pyrage*“ (LTA 723/113–64; TK). Kruopų kokybės paminėjimas nebuvo atsitiktinis, nes dėl kruopų (miežiai buvo ir malami) ir naudojimo gyvulių pašarui miežių plotai ūkiuose buvo antroje po rugių vietoje (Milius 1958, 258). Tuo tarpu kalbant apie mėnulio poveikį avižoms, Aukštadvaryje ir Šiluvoje, geografiškai tolimose vietovėse, teigiama priešingai, – kad avižių sėjai tinkamiausias priešpirlnis, užtikrinantis jų dydį (Balys 1986, 52). „*Avižas geriausia*

sėti priešpilnyje“ (LTA 1289/476; TK). Daugiau avižoms svarbių tikėjimų iš Aukštadvario apylinkių medžiagos randame Tikėjimų kartotekoje. Juose ryškus fenologinis aspektas. Antai, „*jei pavasarį žilvyčiai lūžta – avižos gražios, bet tuščios bus*“ (LTA 904/108; TK). Plačiai Lietuvoje žinomas tikėjimas sėti avižas „*kai žydi ieva*“ (TK 1323) (Balys 1986, 52). Su pavasario šiluma atsiranda laumžirgių skraidymas ir todėl: „*Kada raganos arkliukai pradeda skraidyti, sėk miežius, nors ir be trąšų*“ (LTA 723/113–193; TK). Žinoma, medžių žydėjimo laikas, gyvosios gamtos prabudimas tiesiogiai susijęs su pavasario eiga, jo orais. Todėl fenologiniai reiškiniai gali būti patikimi javų sėjos parinkimui argumentai. Bet mėnulio fazių įtaka, kaip minėta, yra abejotina. Oro ir dirvos temperatūrai įtakos turi ir vėjo kryptis. Grikių sėja nepasižymi tikėjimų gausa, tačiau apie Aukštadvarį būta keliose pietų Dzūkijos vietose žinomo tikėjimo sulaukti gero derliaus pasėjus pučiant žiemų vėjui (Balys 1986, 53). Toks vėjo parinkimas yra įdomus, nes tai šiaurinės krypties vėjas, kuris nėra palankus dirvos įšilimui ir kartu sėklų dygimui.

Ankštinės kultūros. Iš ankštinių kultūrų Lietuvoje auginti daugiausia maištui skirti žirniai (Milius 1964, 386). Žirnių augintojams išskyla specifinių problemų, kurių neturi grūdinės ir kitos ankštinės kultūros. Tai ankštyse įsiveisiantis grūdų kirmijimo kaltininkas – žirninio vaisėdžio kirminas. Valstiečiai buvo pastebėję, kad geriausia išsauganti derlių priemonė yra ankstyva pavasario sėja. Todėl žirnius galima sėti į neįšilusią dirvą, ir sakoma, kad reikia sėti balandžio 4, Šv. Izidoriaus dieną. Nors tai keliose Lietuvos vietose žinomas tikėjimas, tačiau netgi turint galvoje jau ne kartą minėtą skirtingų kalendorių veiksnio įtaką, balandį paruošti sėjai dirvą sudėtinga. Todėl tikėtinas palankesnis orientavimasis į Šv. Jurgį (Balys 1986, 54). Tiesa, Jurginės pagal Julijaus kalendorių būdavo gegužės penktą ar šeštą (priklauso nuo šimtmečio) dieną, ir netgi žemdirbiams žinant apie galimą ankstyvą žirnių sėją gegužės pradžia jau nėra ankstyvas metas, ir tik pagal Grigaliaus kalendorių Jurginės galėjo tapti palankia data. Netgi Raižių totoriai derinosi prie krikščioniškojo kalendoriaus ir analogiškai sakė, kad javus bei žirnius dėl gero derėjimo reikia sėti prieš Jurgines (Vaitulevičienė 1993).

Darbų orientavimas pagal šventiesiems skirtas ar su šventėmis susijusias dienas turi seną istoriją. Neturintiems kalendorių valstiečiams šventės padėdavo orientuotis laike ir rikiuoti būsimus darbus. Pagal A. Gvaninį tokiais principais vadovavosi ne tik lietuviai, bet ir lenkai, mozūrai, prūsai ir Pakarpatės rusai dar XVI a. antroje pusėje (Kraštas... 1983, 62–63). Ne kartą minėtas dėmesys šv. Jurgiui neatsitiktinis. Europinėje liaudies kultūroje šventasis Jurgis įvairioje geografinėje ir gamtinėje aplinkoje gyvenusiems skirtingų tautų atstovams žinomas kaip pagalbininkas žemdirbystėje. Kaime egzistavo draudimas per Jurgines dirbti žemę arkliais, nes „*tai gyvulių ir ypač arklių šventė*“ (Kudirka 1997, 22).

Kita vertus, bet koks fiksuotas žemdirbių tikėjimas ar paprotys yra liaudiškos žinijos dalis ir nebūtinai buvo kelrodžiu konkreitiems veiksams, neturėjo imperatyvinės prasmės.

Remdamasis similitinės (paremtos panašumu) magijos principu, L. Klimka teigia, kad penktadienis – tinkama diena žirniams sėti, nes pasninkaujančios ir kirmėlės (Klimka. Smagūs...), bet J. Balio darbuose tokių tikėjimų neaptikau. Tačiau radau prieštaraujančių šiam teiginiui pozicijų. Aukštadvaryje ir dar poroje Lietuvos vietų rekomenduojama žirnius sėti pasninko dienomis, ypač penktadienį, nes geriau suverda. Be to, kaip ir daugelyje kitų vietovių, rekomenduojama sėti penktadieniais ir šeštadieniais, nes dienos pavadinime nėra raidės „r“, kadangi žodyje *kirmėlė* esanti ši raidė reiškia kirmijimą (Balys 1986, 55). Tikėjimų kartotekoje netgi aptiktas patikslinimas netinka „Poz., Pirmadienis“ (LTA 723/113/2; TK). Tačiau raidės „r“ nėra slavų kilmės „pirmadienio“ pavadinime, kuris kaime buvo vartojamas dar XX a. viduryje. Be penktadienio ir šeštadienio pavadinimų *pėtnyčia* ir *subata*, gyvavo ir *panedėlninkas* – pirmadienis. Taigi, pagal minėtą kriterijų žirnių sėjos diena priklausė nuo to, kaip vadinamos savaitės dienos. Šis momentas yra ypač svarbus, nes, pasak Aloyzo Vidugirio, „*lenkų kalba greta lietuvių kalbos XIX a. gale ir XX a. pradžioje daugiausia buvo įsigalėjusi Aukštadvario miestelyje ir pietrytinėje apylinkės dalyje, ir iš dalies kitur*“ (Vidugiris 2002, 283) ir vėliau išliko reikšminga tarp senesnių žmonių. Taigi, lietuviški norminiai savaitės dienų pavadinimai apylinkėse tikriausiai ilgai nebuvo vartojami, ir pirmadienio netinkamumas žirnių sėjai valstietiškoje sampratoje galėjo būti vėlyvas ar žinotas atsikėlusių iš kitų vietovių žmonių aplinkoje.

Nors raidės „r“ buvimas savaitės dienų pavadinimuose, anot J. Balio, plačiai paplitęs Lietuvoje, tačiau su šia raide siejamas ne vien žodis *kirmijimas*. Dėl kalbinės asimiliacijos Aukštadvario apylinkėse (gali būti ir plačiau), tikėtina, egzistavo žodžio *kirmėlė* lenkiškos formos *robak* (t. y. kirmėlė) maginė reikšmė. Analogiškai Vilniaus krašte esanti savaitės dienos pavadinime raidė „r“ reiškė būtent sąsajas su lenkišku žodžiu *robak*, ir tokią dieną paskerdus kiaulę kirmys jos mėsa (Mardosa 1980, 67). Kiek kitokiu pagrindu raidė „r“ galėjo pakenkti mėsos kokybei Alytaus r. Angininkų kaime. Minėtame kaime raidė „r“ sieta su žodžiu *rūdyti / rūdys*. Dėl šios priežasties savaitės dieną, turinčią šią raidę, neskerdė kiaulių. Tokio semantinio lauko paminėjimas svarbus todėl, kad Aukštadvaryje, kaip ir kitur Lietuvoje, žinomi su kiaule susiję sėjai skirti tikėjimai. Antai, „*jei eidamas žirnių sėti sutiksi kiaulę, tai žirniai labai kirmys*“, todėl nereikia sėti (TK; LTA 723/113/156; Balys 1986, 57). „*Žirnius sėja labai anksti ir saugojasi, kad kiaulės nesutiktų eidami sėt arba grįždami, – bus blogi*“ (TK 1372/6). Originalus Aukštadvario tikėjimas, kad „*kai neši sėti žirnius ir sutinki kiaulę, tai žirniai išvirsta garcičom, – norint, kad neišvirstų, reikia išversti kailinius ir taip*

sėti“ (LTA 1406/442) (Balys 1986, 58). Taigi, panašumo magijos perspektyvoje, susipynę žirnių sėjos dienos parinkimai ir kenkėjiškas gyvulio įvaizdis, kurio semantika reikalauja atskiro tyrimo. Panašumo pagrindu grįsti ir kiti originalūs tikėjimai. Aukštadvaryje, kaip ir keliose kitose Lietuvos vietose, sakyta, kad „*kai pavasarį ant tako laukuose sliškai iškelia žemės kruopeces (pridaro žirniukų), tada reikia sėti žirnius*“ (Balys 1986, 54). Artimas šiam Aukštadvaryje buvęs pasakymas, kad „*jei ant beržų yra prie žievės burbuliukai, – derės žirniai*“ (LTA 904/44). Prie žirnių tematikos galima pridėti tik Aukštadvaryje užfiksuotą ir taip pat TK esantį tikėjimą apie lęšių sėją, kad „*lišinkus sėja esant drėgnai žemei ir saulai po lietaus pasirodžius, ba tadu lišinkai būva geltoni*“ (LTA 1406/574; TK).

Tyrinėjama medžiaga atskleidžia nemažą žirnių auginimo sėkmės ir apsaugos bei produkto kokybės užtikrinimui skirtų priemonių arsenalą. Tarp jų yra ir Lietuvoje žinomi tikėjimai dangaus kūnų ir gamtinės kilmės veiksnių įtaka žemdirbystei. Tik Tikėjimų kartotekoje aptikta iš LTA patekusių kortelių su teiginiais, kad „*žirnius sėja, kad nebūtų saulės, ba tadu žirniai neišdenga*“ (LTA 1406/545). Svarbus galutiniam rezultatui vėjo poveikis: „*Žirnius sėja esant žiemų vėjui, ba tadu neužpuola amaras*“ (LTA 1406/544). „*Žirnius sėja, kai pučia žiemų vėjas. Sako, tai tadu žirniai būna geri*“ (LTA 1406/793). Tinka „*žirnius sėt vyriškoj dienoj ir kadu žiemų vėjas. Tadų žirniai nekirmija*“ (LTA 1289/475). Toks sėjos laiko parinkimas pagal šaltą žiemų vėją gali sutapti su minėta palankia kultūrai ankstyva sėja ir praktiniu patyrimu grįsta motyvacija, nes anksti pasėtų žirnių žydėjimo metu neskraido kiaušinėlius į žiedus dedantys drugeliai. Tačiau žirnių, kaip ir grūdinių kultūrų, sėjoje akivaizdi tikėjimų, įvairių magiškų ženklų bei veiksmų visuma rodo buvusį natūralų žmonių siekį užtikrinti jų gyvenimo kokybę lemiančio derliaus gausą ir kokybę.

Linai. Sėjos tematika yra tiesiogiai susijusi su linininkyste, siekiančia žemdirbystės pradžią ir indoeuropietišką senovę (Vyšniauskaitė 1977, 7). Angelė Vyšniauskaitė detalčiai išnagrinėjo linų sėmenų sėjos papročius, prietarus ir burtus. Autorė daugumą jų užrašė gausių lauko tyrimų Lietuvoje ir už jos ribų metu. J. Balio knyga tuo laiku dar nebuvo išleista, tačiau naudota LMD ir LTA medžiaga (Vyšniauskaitė 1983, 102). Visgi palyginus jos naudotą medžiagą su Tikėjimų kartotekoje esančiais vien sėjai skirtais duomenimis, matyti, jog autorė nebuvo pakankamai dėmesinga šiam šaltiniui. Aukštadvaris TK nėra plačiau atstovaujamas. Pirmiausia kalbama apie sėjos laiko parinkimą putinams žy dint (TK 1323), t. y. pagal fenologinius stebėjimus. Tačiau yra tikėjimų arba papročių, kuriuos sudėtinga formalizuoti netgi iracionaliu pagrindu. Antai teigiama, kad „*negalima arklių vežti sėmenis laukan, nes neuždera, reikia pačiam ant pečių nusinešti*“ (LTA 723/113–183). Sunkiai suprantamas tikėjimas „*nenešioti šiukšlių ant puotkilio, nes užpuls amaras*“ (LTA 1405/281; TK). Įdomus yra tik Aukštadvaryje žinomas

draudimas naudoti apsauginį ratą, nes „*jei lauką apvagosi, tada linai neaugs*“ (LTA 1406/552; TK), nors paprastai lauko apvogojimas ratu yra apsauginis veiksmas nuo kenksmingų išorinių jėgų. Aiškesnis yra draudimas „*kultuvę deginti, nes linai nedera*“ (LTA 723/113–184; TK). Šiuo atveju yra tam tikra nuoroda į kultuvę, kuria moterys kuldavo linų galvutes (Vyšniauskaitė 1977, 54). Tik Aukštadvaryje fiksuotas draudimas „*moteriškėms šarme plauti kojas, nes linai neaugs*“ (LTA 723/113–186; TK). Arba „*negalima adatos skolinti be siūlo, nes linai neaugs*“ (LTA 723/113/181; TK). Taigi iš minėtų tikėjimų matyti ryšys tarp moterų, kurios buvo pagrindinės linininkystės veikėjos, ir jų veiksmų ar naudojamų atributų galimo poveikio verslo sėkmei. Aiškiai maginis mąstymas išreiškiamas tikėjime, kuris žinomas taip pat labiau Dzūkijoje, kad „*skolinant adatą reikia į ją įverti ilgą siūlą, kitaip linai neužderės*“ (Balys 1986, 68). Similinės magijos požymių yra visoje Lietuvoje paplitusiuose tikėjimuose linų sėjai parinkti laiką, kai dangus būna padengtas juostuotais debesimis. Tikėjime yra aiški nuoroda į siekį gauti ilgą linų pluoštą. Tai kokybiškiausias pluoštas, ypač vertintas linus eksportuojant. Namų pramonėje iš tokio pluošto išgaunamas lygus, su mažiau sujungimų siūlas, skirtas aukštos kokybės audiniams.

Daržovės. Gausinti daržovių derlių galima įvairiais maginiais būdais: „*nežanguliuoti per ežias, nes blogai auga daržovės*“ (LTA 723/113–151). Tikėjimas taikomas įvairiose gyvenimiškose srityse, nes peržengimas traktuotas kaip pavojingas peržengtam objektui veiksmas. Antai sakoma, peržengus meškerės kotą, ji sulūžta. Taip pat „*metinėse šventėse negalima šukuoti galvos, nes vištos ežias draskys*“ (LTA 723/113–192) (Balys 1986, 80–82). Tačiau tokie tikėjimai siejami su daržininkyste apskritai, o perėjus prie konkrečių kultūrų auginimo didžiausias dėmesys skiriamas neturinčioms ilgus auginimo istorijos *bulvėms*.

Pradėtos Lietuvoje auginti XVIII a. pabaigoje, iš pradžių Žemaitijoje, bulvės XIX a. pirmojoje pusėje apėmė visą Lietuvą (Milius 1958, 258–259) ir po grūdinių greitai tapo antrąja maistine kultūra. Aukštadvario apylinkėse bulvės kažin ar pažintos anksčiau nei XIX a. viduryje. Tačiau su jų auginimu siejami papročiai ir tikėjimai liudija ūkinės ir buitinės bulvių svarbos plėtotę. Daugelis jų nėra originalūs ir kilę iš kitų kultūrų auginimo. Pasitelkus maginio mąstymo principus būdavo kuriama nauja paprotinė realybė. Pirmiausia aktualizuotas sodinimo dienos parinkimas. Visoje Lietuvoje, taigi ir Aukštadvaryje, aptinkamas panašumo magija grįstas teiginys, kad jas reikia sodinti, kai dangus tankiai debesuotas nedideliais baltais apvaliais debesėliais. Dangus įvardijamas „krūmuotu“, „kamuoliuotu“ ir pan., ir esant tokiems debesims „*užaugs dideli, keroti bulvių krūmai, o gumbai bus dideli kaip kamuoliai*“ (LTA 2200/38; TK). Sakyta, kad „*jei dangus krūmuotas juodais debesimis, sodink pirmas bulves, jei pailgais, sėk linus*“ (LTA 904/81; TK). Žinomas ir akmenų dėjimas vagoje bei kiti panašumo magijai pri-

skirtini veiksmai. Antai, „*jei žiemą ant alksnių yra daug pumpurų (bumbuliukų), tai bus geras derlius*“ (LTA 904/43; TK). Nors šis tikėjimas žinomas plačiau, bet tik Jiezne ir Aukštadvaryje teigta, kad „*esant ant medžių daug karkvabalių, tais metais bus daug bulvių*“ (Balys 1986, 73).

Nors tikėjimai sniego įtaka bulvių derliui žinomi plačiau, tik Aukštadvaryje teigta, kad „*jei žiemos pradžioje, gruodyje, gausiai sninga, reikia pavasarį daug sodinti bulvių*“ (LTA 904/129; TK). Bulvių derliui gali atsiliiepti ir netinkamas mėšlo bulvėms vežimo metas. Jo „*negalima vežti, kai pučia šiaurys vėjas, nes neaugs bulvės*“ (LTA 723/113/17; TK)⁵. Bulvių derliui kenkia kirminai, todėl, kaip ir daug kur, Aukštadvaryje gyvavo draudimas „*sodinti bulves penktadienį, nes tada pasodintos bulvės kirmija ir nedaug gumbų būna po krūmu*“ (Balys 1986, 74, 76). Draudime galima išvelgti tik kitu pagrindu esantį ryšį su žirnių kirmijimu. Analogijų su rugių sėja aptinkama siekiant apsisaugoti nuo kenkėjų: „*jei tau išėjus bulves sodinti tyčia išėjo ir kaimynas, greit išpilk iš kašės bulves, maišą užsiūk, praplėšk maišą iš antro galo ir it niekur nieko sodink, tada kaimyno bulvės tikrai neužaus*“ (LTA 723/113–197; TK). Arba tiesiog žiūrėk, kad gretimoje dirvoje „*tavęs neapsodintų*“ pradėjęs vėliau sodinti bulves kaimynas (LTA 723/113–196; TK). Taigi, atsiradus naujai kultūrai, bulvių auginimui pradėti taikyti analogiški tikėjimai kaip javams.

Kopūstai ir burokai, kaip ir jų pagal svarbą einantys svogūnai, turi kelių šimtų metų auginimo istoriją. Kopūstai ir burokai buvo vartojami žali, didelis jų kiekis būdavo konservuojamas žiemai (Milius 1964, 329–330). Daržovių reikšmė mitybai suponavo poreikį galvoti apie derliaus gausą. Kopūstų auginimo sėkmę pirmiausia gali užtikrinti daržovės apsauga nuo pagrindinio kenkėjo – kopūstinio baltuko. Iš drugelio ant apatinės lapų pusės padėtų kiaušinių išsiritę vikšrai (paprastai įvardijami kirmėlėmis) graužia lapo ir net gūžės minkštimą. Apsaugai nuo vikšrų sugalvotos įvairios priemonės. Antai norint, kad kirminai neeštų kopūstų, „*reikia išrauti tris galvutes, nunešti per tris palietkus ir ten palikti*“ (LTA 1406/494; TK). „*Kad kopūstų kirmėlės neeštų, tai reikia iš po kopūstų pilt atgalia ranka žemę už daržo tvoros*“ (LTA 1306/495; TK). Apsaugoti nuo kirminų galima „*Petrinių išvakarėse atsikėlus anksti ir nieko nevalgius apkaupti kopūstus*“ (LTA 723/113–150). Esama galimai racionalumo turinčių rekomendacijų: „*kad kirmėlės nepaeštų daržovių, reikia pilant ant žemės barstyti daržoves kiečių peleinis*“ (LTA 1372–10; TK). Tik Aukštadvaryje užrašytas tikėjimas: „*Kad kopūstų kirmėlės neeštų, reikia moteriai be suknelės triskart apjoti aplink kopūstus (Saulei nusileidus, kad niekas nepamatytų)*“ (LTA 146/496; TK). Toks nuogumo interpretavimas neiškomponuoja į J. Balio aptartą nuogumo naudojimo vaisingumo,

⁵ Tikėjime esama ūkiniu patyrimu grįstos logikos. Šiaurys vėjas atneša šaltą orą, kuriame lėtai suyra organinės medžiagos, ir tikėta, jog šis veiksnys gali atsiliiepti derliui.

derliaus ar kenkėjiškuose burtuose kontekstą (Balys 1986, XV). Šiuo atveju į vieną jungiama keletas burtų: nuogumas, skaičius ir ratas bei būdingas maginiams veiksams slaptumas. Tokia kompleksinė maginio veiksmo traktuotė liudija didelę parazitų žalą derliui ir žmonių bejėgiškumą. Įdomus tikėjimas, kad „*jei pavasarį kiškiai labai marčiovoja, galima tikėtis gražių kopūstų*“ (LTA 904/97; TK). Šiuo atveju erotizmas jungiamas su kiškių polinkiu kopūstams ir jų seksualinio aktyvumo įsivaizdavimas kaip daržovių vaisingumą žadinantis veiksmas.

Rūpinimasis kopūstų derliaumi prasideda jau rasodos sėjos metu. „*Rasodą ir kopūstus reikia sėti, kai danguje nėra mėnulio, tada nebus žyduolių*“ (Balys 1986, 85). Juos sodinant nereikia keisti rankos, perdėti sėklą iš vienos rankos į kitą ir reikia baigti ta, kuria pradėjai, nes kopūstų sėkla išvirsta kručkais, arba „*jei sėjant rasodą ją perdedi iš vienos rankos kiton, apdygs kitu augalu*“ (LTA 1406/444; TK). Taip pat sėjant „*nereikia žvalgytis į rugių lauką, kad nepamatytumei želmenų, nes tada išvirsta į garstyčias*“ (LTA 1406/443; TK). Daug kur tikėta, kad „*jei kas sodinančiai moteriškai paslapčiomis parodo špygą, tai tada jiems ant šaknų augs gumbai*“ (LTA 1406/445; TK) (Balys 1986, 88–89; 139). Tai įdomus veiksmas, nes paprastai špyga, kaip seksualinis simbolis, nuo seno laikoma apsauga nuo blogos akies, plūdimų (Becker 1995, 200), o šiuo atveju špyga tampa kenkėjiškos magijos priemone. Panašumu pagrįsta galimai įtakos turėjusi analogiška anksčiau minėtam bulvių sodinimui skirta magija. Kai sodinant kopūstus paimamas „*akmuo ir juo prispaudžiamas pirmas kopūstas* [t. y. daigas – J. M.], *tada kopūstai bus tokie kaip tas akmuo*“ (LTA 1406/802).

Ypatingą vietą valstiečių mityboje užėmė ištisisius metus įvairiais pavidalais vartoti **svogūnai**. Prieskoninis augalas kulinarijoje ir svarbus vitaminų šaltinis, todėl jų derliaus kiekis ir apsauga nuo kenkėjų buvo vienas iš Lietuvos šeiminkinių rūpesčių. Aukštadvario apylinkėse nefiksuota tikėjimų, kaip apsisaugoti nuo gumbus puolančių kirminų ar dydį stimuliuojančių priemonių paieškų, tačiau pasitaikė prieštaringų tikėjimų, kaip išvengti jų derlių mažinančio žydėjimo. Antai Aukštadvaris patenka tarp daugelio Lietuvos vietovių, kuriose sakyta, jog svogūnai sodinami, „*kai danguje nėra Mėnulio (pvz., jauname iš ryto, o sename vakare), tai nebus žyduolių*“ (Balys 1986, 94). Tikėjimų kartotekoje esančiame įrašė laikas konkretinamas kitaip: „*Kada dienos metu yra mėnulis, – nesodinti svogūnų, nes žydi: seno – rytą, jauno – vakare*“ (LTA 723/113–3; TK). Daugiau tikėjimų siejama su fenologiniais požymiais, kuriuose vyrauja panašumo magija. Jeigu sodinimo metu kokie nors augalai žydi, tas pat atsitiks su svogūnais. „*Svogūnus sodinti, kada javai nežydi*“ (LTA 723/113–44; TK). „*Cibulius negalima sodinti, kai pievoje gėlės žydi, nes kai jos žydi, žydės ir svogūnai*“ (LTA 1289/478; TK). Gana painios semantikos yra tik Aukštadvaryje užfiksuotas tikėjimas painoka formuluote: „*Kai žmogus numiršta ir neišneši iš tos pirkios cibuliu, tai tieji cibuliai per sep-*

tynis metus nedygs“ (LTA 1406/446; TK). Įdomu, kad Aukštadvaryje nefiksuotos Tikėjimų kartotekoje ir J. Balio knygoje plačiai pristatytos svogūnų sodinimo sąsajos su Šv. Stanislovo (gegužės 8) diena. Galbūt paprotys tik neužfiksuotas, nes iki mūsų dienų Lietuvoje išlikęs tikėjimas svogūnus sodinti orientuojantis į šią dieną. Jis, tiesą sakant, logiškas turint galvoje Grigaliaus kalendorių, kitaip orientuoja į pernelyg vėlyvą laiką. Netiesiogiai su šia data galima matyti ryšį rekomendacijoje „*reikia pasodinti prieš jievoms pražystant, jievų žydėjimo metu svogūnų negalima sodinti, neaugs*“ (Balys 1986, 93). Šis tikėjimas aiškiai orientuotas į dirvos ir oro temperatūrą. Kita vertus, žinoma, kad svogūnai nėra jautri vėsiam orui ar net šalnomis kultūra.

Taip pat visoms daržovėms kenkia smulkūs vabzdžiai, jų lervos. Amarai, spragės, kiti kenkėjai graužia augalų lapus, todėl mąstyta, kaip surasti jų naikavimo būdus. Aukštadvaryje aptinkama realių apsaugos priemonių derinimo su maginiais veiksmais pavyzdžių. Antai, kad apsaugoti augalus nuo spragių, reikia juos apibarstyti kryžiaunai pelenais. Arba „*per septynis trečiądienius šutytu šarmu išlaisto lauką. Reikia lieti Saulei nusileidus, kada spragės eina gulti*“ (TK; LTA 1406/664) (Balys 1986, 82). Nuo spragių apsiginti galima ir tokiu būdu: „*Paima šarmo, sumaišo su žibalu, vandeniui ir taip apsigina*“ (LTA 1580/918; LTA 1405/422/; TK). Taigi, šie pavyzdžiai neiškrenta iš bendros Aukštadvario gyven-tojų į agrarinę sėkmę nukreiptos papročių ir tikėjimų sistemos.

Apibendrinus tyrimo medžiagą galima teigti, kad straipsnyje analizuoti Aukštadvario žemdirbių gyvenimo puslapiai vargu ar galėjo turėti ženklų praktinę išraišką. Tačiau jie atskleidžia lietuvių dvasinio pasaulio gelmes, yra valstiečių ūkinio mąstymo rodiklis. Todėl Jono Balio pastangomis sukaupta ir monografijoje paskelbta (reikia pridėti ir Lietuvos istorijos instituto Rankraštyne esančią kartoteką) medžiaga, jo įvardyta kaip „Lietuvių tautosakos lobynas“, išties yra lobis lietuvių etninės kultūros tyrimams.

Išvados

J. Balio knygoje paskelbtų lietuvių žemdirbystės papročių ir tikėjimų didžioji dalis analogiška LTA archyvo Tikėjimų kartotekos kortelėse esantiems įrašams. Tačiau kartotekoje esama ir neįtrauktų į knygą, ir vienetai nerastų kartotekoje, bet paskelbtų JAV tikėjimų. Tai leidžia teigti, kad rėmimasis straipsnyje abiem šaltiniais pasiteisino. Nors straipsnio autorius apsiribojo dalimi Aukštadvario apylinkių žemdirbystės papročių ir tikėjimų, tačiau tyrimas parodė, kad kartotekoje esanti ir J. Balio knygoje paskelbta medžiaga leidžia nagrinėti žemdirbystės papročius ir tikėjimus lokaliai. Tačiau straipsnis nepretenduoja į žemdirbystės

papročių tyrimų spragų užpildymą, ir J. Balys iš dalies yra teisus, kad šioje srityje etnologų pasidarbuota nepakankamai.

Dirvos arimui, grūdinių kultūrų sėjai bei daržovių sodinimui ir auginimui skirtų etnografinių šaltinių aptarimas rodo, jog su realiais žemdirbių darbais susiję papročiai Aukštadvario apylinkėse negausūs, tačiau apibūdinantys jų turinį ir esmę. Sėjos metu pasitelktas žemdirbio praktiniu patyrimu grįstas fenologinių, klimatinio pobūdžio veiksnių įtakos kultūrų augimui ir derliaus gausai suvokimas. Be įprasto darbų pradžios kryžiaus ženklų pažymėjimo, aptinkama su šventųjų dienomis ir religinėmis šventėmis susijusių darbų organizavimo papročių. Jie dažniausiai neturi lokalumo požymių ir įsikomponuoja į Lietuvos ir netgi platesnį kultūrinį kontekstą.

Daugelis į monografiją ir kartoteką iš Aukštadvario apylinkių patekusių duomenų priskirtini tikėjimų kategorijai. Juose ryškus siekis draudimais, skatinimais, prietarais ir įvairiomis antgamtinės kilmės priemonėmis susikurti stereotipinį ūkinės veiklos modelį. Kiekybiniai tikėjimų rodikliai yra tiesiogiai susiję su konkrečių darbų ūkine reikšme. Todėl esami šaltiniai Aukštadvarį skirtingose žemdirbių ūkinės veiklos srityse reprezentuoja nevienodai. Jungiantis daugelį tikėjimų bruožas yra praktinio jų matmens neturėjimas ir darbų kontekste išreikšta simbolinė jų paradigma. Netgi racionalūs praktiniai žemdirbio veiksmai dažnai yra susipynę su tikėjimu antgamtinių jėgų galia. Todėl į atliekamus darbus įsiterpia įvairiais būdais veikiančios sėjamų bei sodinamų kultūrų apsaugą ir derliaus gausą lemiantys maginiai tikėjimų aspektai, nuo kurių, manyta, gali priklausyti jų augimo bei galutinio rezultato sėkmė.

Didelė dalis straipsnyje aprašytų tikėjimų prasilenkia su agrotechnika ar augalų auginimo logika. Tačiau iš valstiečio gyvenimiškos perspektyvos juose glūdi psichologiniais motyvais grįsta tikėjimo išvengti ūkinių nesėkmių viltis. Todėl lokalus tyrimas parodė Jono Balio su pagalbininkais surinktų žemdirbystės papročių ir tikėjimų mokslinę vertę. Tai išskirtinės reikšmės, savitą praeities liaudies dvasinio paveldo sritį atskleidžiantis ne tik tautosakinis, bet ir etnografinis šaltinis, kuriuo remiantis galima atlikti įvairaus pobūdžio lietuvių žemdirbiškos kultūros tyrimus.

Šaltiniai

- LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas R 1016, apyrašas 1, byla 5. (LCVA, f. R 1016, ap.1, b. 5)
LII BR – Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštynas
LMD – Lietuvių mokslo draugija
LTA – Lietuvių tautosakos archyvas
TK – Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštyno 73 fonas – Tikėjimų kartoteka

Literatūra

- Balys 1986 – Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai = Lithuanian agrarian customs and beliefs: lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring (Md.): Lietuvių tautosakos leidykla.
- Balys 1993 – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Antrasis leidimas. Ats. red. V. Čiubrinskas. Vilnius: Mintis.
- Balys 2000 – Jonas Balys. Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje. In J. Balys. *Raštai II* (p. 1–61). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balys 2013 – Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės*. In *Iš Jono Balio palikimo*. Sud. Ieva Puluikienė. Vilnius: Mintis.
- Becker 1995 – Udo Becker. *Simbolių žodynas*. Vilnius: Vaga.
- Čibiras 1942 – Kristupas Čibiras. *Liturgika*. Kaunas: Valstybinė leidykla.
- Čiubrinskas 1993 – Vytis Čiubrinskas. Pabaigos žodis (p. 302–307). In J. Balys *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis.
- Dundulienė 1958 – Pranė Dundulienė. Rugiapjūtės pabaigtuvės Lietuvoje (XIX a. – XX a. pr.). *V. Kapsuko universiteto mokslo darbai. Istorijos ir filologijos mokslų serija, 5*, 103–126.
- Dundulienė 1963 – Pranė Dundulienė. Žemdirbystė Lietuvoje (nuo seniausių laikų iki 1917 metų). Vilnius.
- Dundulienė 1968 – Pranė Dundulienė. Lietuviškoji žagrė. *Istorija, 9*, 161–168.
- Dundulienė 1979 – Pranė Dundulienė. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai* [mokymo priemonė]. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.
- Dundulienė 1982 – Pranė Dundulienė. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas.
- Greimas 1990 – Julius Algirdas Greimas. *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago: Mokslas.
- Griciūtė-Šverebienė 2011 – Liepa Griciūtė-Šverebienė. *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Kajackas 1998 – Algimantas Kajackas. *Bažnyčia liturgijoje: liturgijos raida istorijoje*. Kaunas Lietuvos katechetikos centras.
- Kalendarnyye... 1977 – *Kalendarnyye obychai i obryady v stranakh zarubezhnoy Yevropy, konets XIX – nachalo XX v.: vesenniye prazdniki*. Moskva: Nauka [orig.: Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – начало XX в.: весенние праздники. Москва: Наука].
- Kalendarnyye... 1983 – *Kalendarnyye obychai i obryady v stranakh zarubezhnoy Yevropy: Istoricheskiye korni i razvitiye obychayev*. Moskva: Nauka [orig.: Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Исторические корни и развитие обычаев. Москва: Наука].
- Klimka 2009 – Libertas Klimka. *Tradicionių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Klimka. Smagūs... – Libertas Klimka. *Smagūs žirnių sėjos papročiai* [žiūrėta 2025 07 11]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/42825/libertas-klimka-smagus-zirniu-sejos-paprociai>
- Kraštas... 1983 – *Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*. Parengė J. Jurginis, A. Šidlauskas. Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių... 1964 – *Lietuvių etnografijos bruožai*. Red. A. Vyšniauskaitė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Liturginis... 1992 – *Liturginis maldynas*. Red. J. K. Matulionis, J. Navikas. Kaunas: Kauno arkivyskupijos kurija.
- Mardosa 1980 – Jonas Mardosa. Kiaulių skerdimo talkos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. *Kraštotyra, 10*, 65–67.

- Mardosa 2000 – Jonas Mardosa. Erotizmai lietuvių valstiečių talkose (XIX a. pab. – XX a. pirma pusė). *Istorija*, 46, 22–31.
- Mardosa 2001 – Jonas Mardosa. Ikikrikščioniškosios kultūros interpretacijos Lietuvos etnologijoje. *Lietuvos etnologija: Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 1 (10), 119–144.
- Mardosa 2002 – Jonas Mardosa. Kryžiaus dienos XX a.: krikščioniška ir žemdirbiška tradicija. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 21, 89–106.
- Mardosa 2009 – Jonas Mardosa. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje*. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Mardosa 2012 – Jonas Mardosa. Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai. *Lietuvos etnologija: Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 12 (21), 9–29.
- Mardosa 2024 – Jonas Mardosa. *Raižių totoriai: XX amžiaus istorijos ir kultūrų sankirtose*. Vilnius: Mardosų spaustuvė.
- Merkienė 2011 – Irena Regina Merkienė. Etnologijos institutas sovietmečio Lietuvos mokslo politikos ir ideologijos kontekste. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 11 (20), 125–142.
- Milius 1959 – Vacys Milius. Lietuvių valstiečių maistas XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje (p. 257–268). In *Iš lietuvių kultūros istorijos*, II. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Milius 1964 – Vacys Milius. Maistas ir namų apyvokos daiktai. Red. A. Vyšniauskaitė (p. 386–416). In *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- New Catholic... 2003 – *New Catholic Encyclopaedia*, Second edition, 12. Ref–Sept. Detroit: Gale/Thomson.
- Petkevičius 2011 – Rolandas Petkevičius. Magija (p. 287–290). In *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sud. V. Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Religijotyros... 1991 – *Religijotyros žodynas*. Sud. R. Petrėitis. Vilnius: Mintis.
- Repšienė 1998 – Rita Repšienė. Apie Joną Balį su meile ir pagarba (p. VII–XII). In J. Balys. *Raštai*, I. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla.
- Sauka 1982 – Donatas Sauka. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas.
- Vaitulevičienė 1993. Birutė Vaitulevičienė. *Raižių totoriai* [žiūrėta 2025 06 11]. Prieiga per internetą: https://dainavoskrastas.lt/wp-content/uploads/2016/06/Vaitulevičienė_Raižių-totoriai.pdf
- Vidugiris 2002 – Aloyzas Vidugiris. Šis tas apie Aukštadvario šnektą. Sud. K. Račkauskas (p. 282–291). In *Aukštadvaris*. Vilnius: Tėviškės pažinimo fondas.
- Vyšniauskaitė 1977 – Angelė Vyšniauskaitė. Lietuvos valstiečių linininkystė (p. 7–138). In A. Vyšniauskaitė, J. Laniauskaitė. *Valstiečių verslai ir transportas*. Red. V. Morkūnas. Vilnius: Mokslas.
- Vyšniauskaitė 1983 – Angelė Vyšniauskaitė. Lietuvių linininkystės papročiai (p. 99–179). In J. Kudirka, V. Milius, A. Vyšniauskaitė, J. Laniauskaitė. *Valstiečių verslai*. Red. V. Morkūnas. Vilnius: Mokslas.
- II Vatikano... 1968 – *II Vatikano susirinkimo nutarimai*. Red. M. Petkevičius, Č. Kavaliauskas. Vilnius–Kaunas: Lietuvos vyskupų ordinarų kolegijos leidinys.

Jonas Mardosa

THE BELIEFS AND CUSTOMS OF FARMERS IN THE AUKŠTADVARIS REGION ACCORDING TO THE WORKS OF JONAS BALYS

Summary

The article is based on the agricultural customs and beliefs collected in the Lithuanian Folklore Archive, taken from Lithuania by the ethnologist Jonas Balys and published in a book published in the USA. The originals of the published sources, called the Beliefs File (BF), are stored in the library archive of the Institute of Lithuanian History. The subject of the article is the traditional customs and beliefs of farmers in the Aukštadvaris region. The aim is to analyse the customs and beliefs of ploughing and sowing cereals and planting vegetables known in the Aukštadvaris region in the first half of the 20th century, based on the material in Balys' book and the Beliefs File. The article aims to show Balys' approach to the research on agricultural customs in Lithuania during the Soviet era, and to assess the possibility of using the material published by him and contained in the (BF) in specific local scientific research. It reveals in which areas of Aukštadvaris the spring work had the most varied customs and beliefs, and to what extent the recorded beliefs could have had a practical use, and to what extent they are folklore texts testifying to the peasants' world-view.

Most of the data included in the monograph and in the index from the Aukštadvaris region can be attributed to the category of beliefs. The extent of their spread in different areas of economic activity is not the same. This usually depended on the importance of the cultivated crop in people's lives. A common feature of many beliefs is their lack of a practical dimension, and even the rational practical actions of the farmer are often intertwined with beliefs in the power of supernatural forces. Beliefs based mainly on magical thinking were interwoven into the practical activities of Aukštadvaris farmers. With their help, it is allegedly possible to influence the protection of sown and planted crops, and the abundance of the harvest. At the same time, in the customs and beliefs of sowing and planting various crops, an understanding of the influence of phenological and climatic factors on the cultivation of crops based on the farmer's practical experience is observed. Also, in addition to the usual marking the beginning of work with the sign of the cross, there are customs for organising work related to saints' days and religious holidays.

The aspects of the life of Aukštadvaris farmers that it examines could hardly have had a significant practical expression. However, they reveal the depths of the Lithuanian spiritual world, and are an indicator of the peasants' economic thinking. An important conclusion of the local research is that the agricultural customs and beliefs collected by Jonas Balys and his assistants have an exceptional scientific value, and can deepen various types of research into Lithuanian agricultural culture.